

Randers 1797 leveret en portion hundegræsfrø i stedet for rajgræs; han dyrkede det flere år, brugte halmen som kvægfoder og mente det gav mere mælk end efter kløver (2). De gode erfaringer til trods forblev hundegræsset næsten upåagtet de følgende 70 år; først efter 1870, da der blev behov for flerårige græsser, vandt det større udbredelse (3). Det første frø til udsæd solgtes 1887 (4), og nu dyrkes arten alm. som fodergræs og til frøavl, det sidste navnlig i større landbrug; arealet var 1958 9.526 ha, 1967 5.752 ha og udbyttet 5.170 t.

Halmen anvendes ofte til tækning, forhen (i Jylland) til finere kurvebinding (5). – Landt oplyser 1800 fra Færøerne, at stråene er gode til tækning (6), men det må være en misforståelse, da hundegræs næppe har vokset på øerne (7).

Blade og friske rødder åbner tilstoppede indvolde og renses blodet (1795; 8).

Når hunden æder hundegræs (eller andet græs), bliver det regnvej (9) eller nogen skal dø (Slesvig; 10), sker det i varmt vejr, vil en torden trække op (11), men »sagnet om, at dette skulle betyde regn, er ugrundet« (1).

LITTERATUR: (1) 739 1,545; (2) 662 5,1818,123f; (3) 510 3,168; 191 2,286; 934 1876.1,672; (4) 443 274; (5) 854 4,1936,65; (6) 518 178; (7) 94 4,1870,66; 751 144f; (8) 925 223; (9) 466 164; 228e 2,108 (kat) jf. 488o 152; (10) 891 3, nr. 670; 482b 1870 nr. 1648; (11) 783b.

HALVGRÆSSERNE adskiller sig fra græsfamilien først og fremmest ved at have marvfyldte og hele (ikke hule og leddelte) stængler, som ofte er trekantede. Blomsterne er samlet i aks og omgives af taglagte skæl; aksene er gerne yderligere samlet i stande. De fleste arter gror på fugtige lokaliteter.

I ikke-botanisk litteratur er »siv« og »flæg« ofte fællesnavn til moseplanter, bl.a. kogleaks, siv og sværdlilje; der råder derfor nogen usikkerhed med hensyn til en del af det etnobotaniske stofs placering.

Kogleaks, *Scirpus*

Navnet er konstrueret 1793, de tykke brune aks kan ligne små grankogler; *komule* 1793ff Jylland.

SØ-KOGLEAKS, *Scirpus lacustris*, kranser sammen med tagrør de fleste søer og åer og kan blive over 2 meter høj.

Ravl 1511ff Jylland måske til revle i betydningen trælste, lægte, i så fald vel med relation til de mange rette ugrene og parallelt stillede stængler i en tæt bevoksning; *søgræs* især om de tykke runde, indvendig svampede stængler til flettearbejder; *pudesiv* VJylland efter anvendelsen, se nedenfor.

STRAND-KOGLEAKS, *Scirpus maritimus*, har skarpt trekantede, 20–100 cm høje stængler og vokser på mange strandenge.

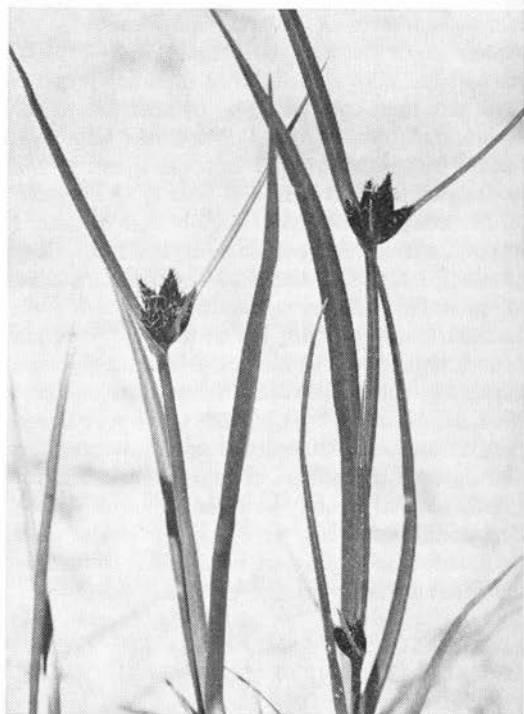
Strandsiv 1770–1821, *havsiv* 1775–1821, *tregræs*, *treklov*, *mæge* og *skærsøde* VJylland, de kiselholdige stængler er skærende, de sødlige blade ædes af køer; *hannik* SVJylland med uvis betydning (1).

TUE-KOGLEAKS, *Scirpus caespitosus*, danner tætte tuer af 10–25 cm høje, rette, i alle retninger stillede stængler. Alm. i jyske hedemoser, men sjælden på øerne.

Mosesiv slutningen af 1700, *mosetot* Horsens-egnen o. 1870, *mosegræs* N og SJylland, *draggræs* VJylland, se kæruld s. 166. – Færøerne: *skuagræs* eller *skusgræs*, *sev* o. 1780 (2).

LITTERATUR: (1) 689 2,555–60; (2) 751 157.

Strand-kogleaks. (EH).

ANVENDELSE

Af »siv«, hvorved man brugsmæssigt oftest har ment kogleaks, men også knop- og lysesiv (s. 179), kunne fremstilles mangfoldige ting. Først og fremmest tjente de tykke og elastiske, indvendig svampede stængler til flettearbejder. Småkårsfolk havde en betydelig indtægt af at flette og sælge sivmætter (ofte i forskellige mønstre) til senge, stole, gulve og vognbunde (1); endvidere sivsko (se senere), lænestole, fodskamler, stole-sæder, flaskehylstre (2). Byhyrden i Gudbjerg SVFyn flettede ligkister af »siv« (3). Kogleaks til træskoviske skulle skæres sidst i juli (NVFyn; 4), af Sjø-Kogleaks blev i VJylland snoet reb (*sivblok*) (5) og negbånd (*kaulbånd* 1841, *ravlbånd* Thy) til høsten (6); året efter kunne stænglerne bruges til de flettede hestepuder (Thy; 7), »det bedste af al slags træktøj for dette dyr« (1796; 8) kaldet *sivkrans* Slesvig 1781 (9), *øgpude* Vendsyssel, *raulpude* Thy, Mors, og *studepude* Jylland, *stavpude* Fyn; den blev lagt om hestens bringe og studens hals og til kransen var hæftet trukket i det gammeldags seletøj (10). Når der i dybe søer og åer skulle skæres kogleaks til disse puder eller til sivsko, red man på en *ravlhest* (sivhest) af sammenbundne eller -flettede »siv« (Hanherred; 11). Øgpuden kunne også bruges som svømmebælte for badende (12), sml. siv s. 183.

Langs Århus å, ved Brabrand sø, Mossø, Gudensø og Randers fjord udviklede sig i 1800-t en betydelig hjemmeindustri for navnlig sivsko, men også sivmætter, bringe- og mankepuder, sivstole, sivskamler og -kurve, vægtæpper, tætningslister til dørsprækker m.m. En del solgtes til høkere i Århus, Horsens, Vejle og Randers, men mange småkårsfolk gik selv omkring og falbdød varerne. Der blev fremstillet titusinder af sivsko og -tøfler; en mand ved Mossø kunne flette to dusin i døgnnet, et flittigt ægtepar ved Randers fjord 48 par om ugen. Lodsejerne solgte »sivene« travevis til husmænd og fiskere; de blev høstet i juli med en særlig siv-le og bredt til tørre. Den dag sivene blev kørt hjem drak man megen brændevin. Sivene fra Randers fjord var efterspurgt, det altid urolige brakvand skulle gøre stænglerne særlig stærke og seje. 1901 levede i Vorladegård og Ry sogne mindst 70 familier om vinteren helt eller delvis af sivfletning. Under 2. verdenskrig fik hjemmeindustrien i Mossø en ny oplomstring. I Uggehuse ved Randers fjord begyndte sivsko-produktionen o. 1880 og her var endnu 1955 ca. 40 familier beskæftiget med fletningen; også i Vorladegård og Gudensø fortsatte man til nutiden (13). – Når der blev tærsket bog-

hvede, gik man med sivsko for ikke at træde kærnerne itu (NVFyn; 14).

En dansk siv-ekspert opregner 1941 (15) følgende anvendelser for kogleaks og knopsiv, hvoraf en del stadig forhandles: tøj-, cykel-, brev-, papir-, hundekurve, brødbakker, indkøbstasker, stolesæder, fodskamler, dørmåtter, sivsko, badesko, indlæggssåler m.m. Sivene kan snos, spindes, knyttes, væves, farves, presses og bindes, grove sivmætter anvendes til bygningsisolering; endvidere til pap og groft papir.

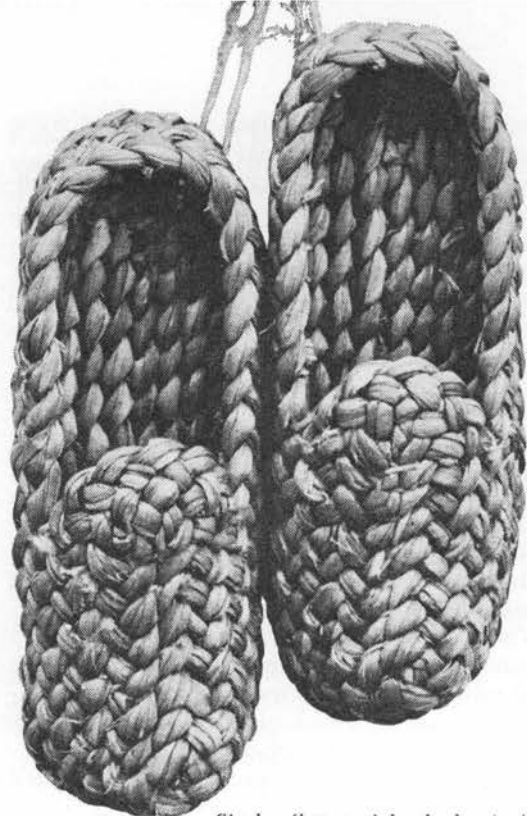
Fra gammel tid blev kogleaks brugt til tækning (16); på Avlumegnen gav »siv« og flæg (sværdlilje-blade) med lyng et blandingstag (17). Strand-Kogleaks lagdes som mønning på kornstakke (18).

Bødkere lagde bladene som pakning i kar og tønder (19).

Vissen kogleaks fra kyster, damme og skove kunne anvendes som strøelse og brændsel (20), til opfyring på ildsteder (Strynø; 21); hyrde-drenge blussede med kogleaks ved søen og stegte kartofler i asken (VHanherred o. 1850; 22).

Til at *smide* klinede vægge (overstryge dem med lervælling) brugte man koste af kogleaks (Vendsyssel; 23). Fattigfolk lagde kogleaks i sengen i stedet for halm (Avlumegnen; 17). Der kunne af marven fremstilles et sammenlimet papir og af stængerne en kobbertryksværite (24). I Sdr. Bork sogn blev o. 1875 plantet »flæg« (Strand-Kogleaks?) mod sandflugt (25). Roden af samme art var brugbar til brødmel (24) og »for svinene er den især en god føde og kunne dertil anvendes med nytte, hvor den findes i mængde«, også Sjø-Kogleaks er, frisk eller tørret, »en kær føde« for svin (1796; 26); kogleaks fra moser er i mangeltider anvendt som kreaturfoder og i Jylland slået til fårehø om vinteren (26).

LITTERATUR: (1) 739 1,1796,495 (Sjæll.); 246 15, 1943–44,24; 228c 71; 228e 3,21; 777 278; (2) 398 1806,44; 488f 3,41; 777 278; (3) 280 14/3 1930; (4) 107 1965; (5) 228e 3,210; (6) 605 440f (1841); 777 278; (7) 999 1802,19 jf. 777 278; (8) 739 1,495 (Jyll., Fyn); (9) 728c 7,110; (10) 228e 2,891 og 3,21,543, 621,1163; 483f 1,45; 760 151; (11) 499 9; 228e 3,21; (12) 228e 3,1163; (13) 1014 25,1932,30f; 854 6,1938, 111f; 806j 85f; 150 nr. 2,1942 jf. nr. 4 s.å.; 399 2/2 1944; 996 12,1947,127,133f; 525 13/4 1954; 524 8/8 1955; 455 6/8 1964; (14) 760 414; (15) 430 jf. 399 2/2 1944; (16) 739 1,1796,495f,498; 398 1821,55; 941f 55; 996 12,1947,133 (undertiden endnu); (17) 328e 121; (18) 510 3,516; (19) 77 1795,66; 739 1,495; (20) 677 1757,682 (Slesv. Holst.); 739 1,499; 510 3, 516; (21) 339 225; (22) 499b 63; (23) 228e 3,190; (24)

Sivsko flettet af kogleaks. (ES).

739 1,1796,495,498; 398 1806,44f; (25) 794 7,1878-79,37; (26) 739 1,492,495f,498; 398 1806,41ff.

OVERTRO, KALENDERREGEL

Kogleaks til hestepuder måtte ikke skæres, hvor selvmorder blev fundet i sø eller å, thi så ville maren ride hesten (Viborgegnen 1871; 1).

Patient med *skæver* (rakitis) eller med *dørspænd* (pådraget af at stå og skræve i døråbning) skulle krybe gennem en øgpude (2), det samme gjaldt krampesyge lam (3). Ræven kunne ikke tage gæslinger, der var ført gennem en øgpude (4), kom et føl igennem, ville den som voksen blive let at styre for vogne og redskaber (5). Kom øgpuden ved fraspændingen til at ligge med svedsiden opad, skulle man spytte gennem den, ellers kunne den, der krøb igennem, forvandle sig til en varulv (6).

Når *komulernes* stængler var blevet så lange, at de kunne snos om en finger, måtte der soves middagssøvn – om halvanden finger i halvanden time (Vejlæggen; 7).

LITTERATUR: (1) 783b; (2) 488 8,327; 139 1,8; (3) 328f 1,8f; (4) 488g 1,111; (5) 328e 150f (VJylland endnu i slutn. af 1800-t); (6) 488i 2,236; (7) 488f 1, 39f.

Kæruld, *Eriophorum*

er almindelig i enge og moser og om sommeren let kendelig på aksenes frugtvedhæng, en lang hvid og silkeagtig uld.

Mange navne sigter til anvendelsen som spindstof.

Kæruld 1700ff, *ageruld* o. 1450ff NJylland, VFyn, Sjælland; *hørgræs* 1667, *enguld* og *kærdun* o. 1700ff Jylland, *enghør* o. 1700, *katterumpe* 1762–1820, *hareuld* 1786–1838, *uldaks* (konstrueret) 1793–1803, *uldgræs* 1810, Sønderjylland, *engdun* 1860, NSjælland; *jomfru Mariæs særk* 1878 VJylland; *føn* 1878ff Jylland og Fyn, beslægtet med at fyge (om frøulden) – ældre tydninger af navnet Fyn (egentlig 'den lådne eller buskrige ø') blev sat i forbindelse med fjun, fjon, føn = kæruldsfnug, eller med oldnordisk fōnn = snedrive; indgår i stednavne: Føndrav 1770–1809 ved Åbenrå, Fønnemose 1790–91, Skodborg Sønderjylland; (1); o. 1870ff: *moseuld* ØJylland og Bornholm, *skovuld* og *majuld* Als, *lammeuld* ØMøn, *falsk fåreuld* ved Holstebro, *edderdun* Bornholm, *dungræs* SJylland, *mosebomuld* Sjælland, *bomuldsgræs* Sjælland, *fattigmandsuld* MJylland, *vatblomst* NSjælland, *engtot* NSjælland, *lådentot* Bågeø, *lådne* ØSjælland, *tullefisse* Sønderjylland til nedertysk tull = fjerbusk, hårtop; *snaddehals* MJylland, *får* Horns h., *rævehale* Vendsyssel, *kyllinghoved* og *sorthoved* Jylland, akset er sort før ulden udvikles, *snogebloomst* SFyn vokser, hvor snoge holder til, *draggræs* Jylland planten kan drages (trækkes) op uden at roden følger med, forleddet dog snarere beslægtet med at dreje (tråd af ulden), *jomfru Mariæs sengehalm* ØJylland. (2).

Færøerne: *akurull*, *mogras* (også om siv og star), *ullakona* (også om løvetands frugtstand), *mýri-fjipa* (1781 mirufujpa) måske til fiffa, five 'pynt' (3). – Grønland: *ukalliussat*, om ulden: *kiviut* (4).

LITTERATUR: (1) 484 5f; 228e 1,270; 148 4,534 og 6,30; (2) 689 1,549ff; (3) 947 8,1928,154; 751 18f, 122,125f; (4) 521 129f,213f.

TEXTILMATERIALE

Kæruldens lokalt massevis forekomster – en eng kan være helt dækket af de bløde, silkeglinsende »uld«totter – fik mange landøkonomer til at eksperimentere med fnuggene som textilmateriale. Middelalderens ballader og eventyr nævner (stærkt overdrevet) denne anvendelse. En ung pige spærret inde hos bjergmanden (sagnvæsen) sammen med sine tolv brødre kan frelse sig selv og dem, hvis hun daglig i 12 år